

Hans Jaap Melissen
(foto: Uitgeverij De Geus)

INTERVIEW MET OORLOGSVERSLAGGEVER HANS JAAP MELISSEN

'OORLOG GEEFT MENSEN OOK IETS'

Al 25 jaar reist journalist Hans Jaap Melissen naar oorlogsgebieden. Hoewel het Midden-Oosten zijn specialiteit is, verbleef de verslaggever als enige Nederlandse journalist de eerste maand na de grootschalige Russische invasie in februari 2022 in Kyiv. *Maatschappij & Politiek* sprak - voor het uitbreken van de oorlog in Israël - met Melissen over zijn boek *Van oorlog ga je houden** waarin hij terugblikt op zijn ervaringen als oorlogsverslaggever.

IVO PERTIJS

Ik ben er nog steeds van overtuigd dat ik dit moet doen', vertelt Hans Jaap Melissen aan het begin van het gesprek in een reactie op de vraag wat hem als oorlogsverslaggever drijft. Toch twijfelt hij weleens. Daarbij speelt niet alleen de ziekte van zijn vrouw een rol. 'De twijfel komt soms niet voort uit mijn privésituatie. Tegenwoordig kun je alles wat lokale journalisten doen via Google vertalen. Ook kun je op afstand zaken beter onderzoeken, zoals *Bellingcat* dat doet, maar ik denk dat het één niet zonder het ander kan bestaan. Ik ben voor Nederlandse media in oorlogsgebieden aan het werk. Ik schuif weleens aan bij *OPI* en *EenVandaag* en schrijf voor *Nu.nl* en *Trouw*. Dat kan eigenlijk alleen maar in het Nederlands worden gedaan. Ik begrijp beter, zeker beter dan een lokale journalist, wat ik aan het Nederlandse publiek kan vertellen en op welke manier. Ik ken de Nederlandse context en kan aanhaken op Nederlandse gevoeligheden of op een eerdere oorlog waarbij Nederland betrokken was. Een praktisch punt: als iemand op de radio iets moet vertellen, dan is het toch beter als hij dit in het Nederlands doet?', legt de oorlogsverslaggever uit. Volgens de journalist ligt dit voor reportages uit oorlogsgebieden wat anders. Melissen: 'Het komt voor dat buitenlandse reportages met ondertiteling worden uitgezonden. Als de vraagsteller niet aan het woord komt, dan merk je dit niet eens. Toch denk ik dat het belangrijk is dat er goed is nagedacht over de vraag wie een reportage gaat bekijken, luisteren of lezen. Het helpt enorm dat ik het publiek ken. Daarom vind ik het fijn om in Nederland te wonen om zo terug te voelen wat mensen interessant vinden om te horen. Als je lang in een bepaald gebied zit - en dat heb ik ook gedaan - dan vind je allerlei dingen belangrijk die helemaal niet belangrijk zijn. Dat is een soort beroepsdeformatie: "Dit moeten ze weten!". Daarom is het goed om de *feeling* met Nederland te houden.'

In uw boek schrijft u dat Nederland doorgaans voorzichtig is met het inzetten van oorlogscorrespondenten. Heeft u daar een verklaring voor?

'Ik wil beginnen met een disclaimer. Ik vond dat het aan het begin van de Oekraïne-oorlog voor te veel media ernstig fout ging toen Nederlandse journalisten op de vlucht sloegen.

**WE ZIJN
EEN GOED
GEORGANISEERD
LAND.
ALLES IS NETJES
EN VEILIG EN
JE KUNT JE
TEGEN ALLES
VERZEKEREN.
DAARDOOR WORDT
DE AFSTAND TOT
EEN RUMOERIG
GEBIED ECHT WEL
HEEL GROOT.**

Hier kwam onder meer van mij kritiek op. Ik zeg niet dat ik het goed deed [door in Oekraïne te blijven, *red.*], maar dat wat ik deed normaal was. Ook intern is hier gedoe over geweest. De journalistieke wereld is te klein dat dit aan mijn oor voorbij zou gaan. Ik hoor weleens wat. Al die jaren - tot en met de eerste maand van de Oekraïne-oorlog - liep de Nederlandse oorlogsjournalistiek altijd achteraan. Dit lag vaak niet aan de verslaggevers zelf. Die wilden wel, maar zij hadden een baasje boven zich die het eng vond. De onuitgesproken gedachte van de hoofdredacteur daarbij was dat hij een zware beslissing moest nemen - waarvoor je

wordt betaald, zou ik denken - en dat hij misschien ooit aan een familie moest uitleggen dat een werknemer is omgekomen. Dan moet je geen baas van de brandweerkazerne worden, denk ik, of hoofdredacteur van een grote nieuwsorganisatie. Ik weet dat een hoofdredacteur van een grote nieuwsorganisatie jarenlang op de rem trapt. Hij vond dat Nederlandse journalisten niet vooraan hoefden te lopen. Ik probeerde dit weleens te verklaren, maar dat is psychologie van de koude grond. We zijn een goed georganiseerd land. Alles is netjes en veilig en je kunt je tegen alles verzekeren. Daardoor wordt de afstand tot een rumoerig gebied echt wel heel groot. De Franse oorlogsjournalistiek is nogal goed bezig. Er zijn altijd idioot veel Franse verslaggevers. Ik ben freelancer. In 2014 ging ik niet naar de Oekraïne-oorlog. Ik was druk bezig in het Midden-Oosten en ik dacht dat alle Moskou- en Warschau-correspondenten al naar Oekraïne gingen. Je bent net een ijscokarretje met warm weer. Je gaat niet naast een ander ijscokarretje staan. Ik moet mijn waren kunnen venten. Ik accepteerde al langere tijd dat ik weleens een oorlog moet overslaan. Toen de oorlog in 2022 ging uitbreken - ik was geen Maarten van Rossem die een paar uur voor de grootschalige invasie nog zei dat die oorlog niet zou komen - stond mijn koffer klaar. Tegen mijn vrouw zei ik dat ik erheen zou gaan, ondanks dat alle media al iemand ter plekke hadden. Dit was zo groot! Hier wilde ik gewoon bij zijn. Ik reed een grote vluchtelingenstroom tegemoet. In die lange stroom bevonden zich ook allerlei Nederlandse collega's. Zij bleven in Lviv hangen. Dat is 550 kilometer van Kyiv. Als je vanuit hier [Utrecht, *red.*] 550 kilometer naar het zuiden rijdt, dan ben je in Disneyland Parijs. Ik geef dit voorbeeld om te laten zien op welke afstand deze mensen verslag van een oorlog deden. In Lviv was er weinig aan de hand. Journalisten deden alsof er iets aan de hand was, want overall ging het luchtalarm af. Hierdoor kreeg je

Foto: Uitgeverij De Geus

wanstaltige items in Nederlandse media van journalisten die zeiden dat het luchtalarm afging. Ze wilden zelf iets spannends meemaken en hadden er de pest over in dat ze door hun bazen naar Lviv waren gestuurd. Nederland kreeg hierdoor een vertekend beeld. Nederlandse journalisten waren er in de oorlogsverslaggeving altijd goed in om er net naast te zitten en op de vlucht te slaan. Ik zag ze in Egypte vluchten nadat er zwaardere rellen ontstonden op het Tahrir-plein in Caïro. Ik werd hier ook op aangesproken door buitenlandse collega's. Het viel op. Nu doen ze het allemaal wel goed. Daar ben ik blij om. Ik moet niet met mijn ijscokarretje naast andere ijscokarretjes staan, maar ik merk dat ik als enige ter plekke ben - zoals de eerste maand in Kyiv, ook al ging dat goed - dat dit ook nadelig kan zijn. Er wordt dan een label geplakt: "Hans Jaap zit altijd zover vooraan". Het gebeurde weleens dat ik sneller of slimmer was met mijn inschatting dat ergens iets ging gebeuren, maar dat had niks met durven te maken. De norm werd in Nederland naar beneden getrokken. Naast mij zag ik mensen van Reuters en Franse media die normaal aan het werk waren. Als Vredenburg in de fik staat, dan blus je toch ook niet vanuit het noordelijkste deel van de Amsterdamsestraatweg? Je probeert iets dichterbij te staan.'

In uw boek schrijft u ook over de andere kant van oorlog.

'Ik merkte dat een oorlog niet altijd neemt, maar mensen ook iets geeft, zoals een status. Kijk eens hoeveel mensen zich op een verzetsverleden beroepen, terwijl je kunt betwijfelen of het van die orde was. Op profielfoto's op Twitter en Instagram van mensen die weleens iets in een oorlog doen zie je dat ze vrijwel altijd een kogelvrijvest dragen. Het is een "medaille". Dit zie je vooral bij mensen die één keer een bepaald conflict verslaan. Ook in de journalistiek is er een soort rangorde; ten onrechte, denk ik. Het algemene gevoel van journalisten is dat er wel iets moet gebeuren waardoor er al gauw een vertekening van de werkelijkheid plaatsvindt; de zoektocht naar het "ergste slachtoffer", wat vaak bij een oorlog gebeurt. De journalisten die naar het overstromde gebied in Oekraïne gingen [na het opblazen van de Kachovka-dam, red.] hoopten vanuit een journalistiek perspectief een verhaal te kunnen maken over een verschrikkelijk getroffen familie waar net iemand is verdronken. De zoektocht naar het "ergste slachtoffer" is al een vertekening van de werkelijkheid, want je zegt al het "ergste". Eigenlijk wil je het gemiddelde beeld weten, maar dat krijg je niet altijd in de journalistiek. Journalisten zoeken toch vaak naar de uitersten.'

Oorlogscorrespondente Clarissa Ward (CNN) zei in een interview in dit blad dat haar werk opwindend kan zijn, maar het overgrote deel van de tijd is het saai.¹ Herkent u dit beeld?

'Één verschrikkelijke raket op een schoolgebouw vernietigt het beeld van die hele plaats die totaal niet meer veilig zou zijn. Die raket is gevallen in een tijdbestek van vijf seconden. Dat is ruim genomen. De rest van de dag was het misschien wel stil daar. Zo zien oorlogsgebieden er vaak uit. Het gaat om grote gebieden. Wij zitten in een klein land, waardoor mensen wellicht denken dat het overal zo klein is en dat het overal in een land waar oorlog is wel gevaarlijk zal zijn.'

U sprak onder meer met strijders die de oorlog misten. Verraste u dit?

'Mensen misten niet dat ze werden bedreigd. Als je mensen wilt begrijpen, dan moet je naar de individuele belangen kijken. In Noord-Syrië en Noord-Irak vochten ze bijvoorbeeld jarenlang tegen Islamitische Staat (IS) en Al-Qaida. De strijders waren meestal jonge mannen, maar ook jonge vrouwen. Ze werden gerekruteerd uit de krachtigste groep, de 18- en 19-jarigen en de twintigers. Als een strijd jaren duurt, dan zijn deze mensen een cruciaal deel van hun leven alleen daarmee bezig. Je gaat niet naar de universiteit. Je "opleiding" is vechten.

'OORLOG IS EEN FENOMEEN DAT HEEL VEEL ELLENDE VEROORZAAKT, MAAR DIE TEVENS WAT TE BIJDEN HEEFT.'

Op een universiteit word je opgeleid voor iets dat je daarna kunt gebruiken, maar de andere "opleiding" kun je niet meer gebruiken als de oorlog voorbij is. Het gaat niet alleen om praktische vaardigheden. Ik denk ook de *mindset*. Aan wat je hebt leren waarderen, de intensiteit. Na de oorlog is het al vrij snel een rustig en saai leven waarin je waarschijnlijk minder binding met je collega's hebt. Je hoeft niet meer voor elkaars leven in te staan. Mensen worden eerder concurrenten van elkaar, terwijl zij in oorlogstijd elkaar nodig hadden om te overleven. In mijn boek komt Marco Kroon aan het woord. Hij levert kritiek op het uitreiken van medailles, omdat sommige commandanten meer risico's namen voor bepaalde gevechtsinsignes. Ook hier geldt weer de oorlog als status. Oorlog is een fenomeen dat heel veel ellende veroorzaakt, maar die tevens wat te bieden heeft.'

Hoe bereidt u zich voor als u naar een gebied reist waar u niet eerder bent geweest?

'Ik ben zo'n vijftig keer in Irak geweest en reisde vaak naar Syrië en Afghanistan. Ooit bezocht ik deze landen voor de eerste keer. Als ik conflicten aan zie komen, dan lees ik mij natuurlijk in. Zo hield ik Oekraïne al een tijdje in de gaten tijdens de Russische troepen-

opbouw. Je hoeft niet alles op detailniveau te weten, maar wel wat er globaal aan de hand is. Belangrijk is een goede tolk die een soort Wikipedia voor je is; ook sociaal-cultureel. Die tolken vind je altijd wel. De eerste journalisten die ergens arriveren moeten nog zoeken naar een tolk, maar op een gegeven moment weten mensen dat er journalisten zijn. Iedereen kent wel een neef of een oom die Engels spreekt en die erheen wil gaan om geld te verdienen.'

Hoe gaat u tijdens een oorlog om met de enorme informatiestroom?

'Ik ben zeer voorzichtig met het uitgeven van informatie die ik net van iemand heb gehoord. Ik moet het echt zien of ik moet het uit zoveel logische verschillende hoeken horen, anders trap ik op de rem. Er zijn altijd mensen om je heen die een belang hebben. Ook mensen voor wie je sympathie hebt. Als journalist wil ik alert blijven als mensen die ik zielig vind mij een verhaal vertellen dat misschien helemaal niet waar is. Ik maak verhalen. Als een wijk is getroffen en er wonen nog mensen, dan geloof ik wel dat dit geen acteurs zijn. Soms bedelen er mensen die zeggen er te wonen in de hoop iets te krijgen. Het helpt

om een paar keer naar een plek terug te gaan. Je moet niet te gehaast zijn om iets te willen brengen. Dit zou de basishouding in de journalistiek moeten zijn. Hier helpt *Bellingcat* mee. Dit onderzoekscollectief kan iets zien in gebieden waar ik geen toegang tot krijg. *Bellingcat* kan beelden naast elkaar leggen. De journalistiek zorgt zo met elkaar voor een volledig beeld.' ♦

Noot

1. Ivo Pertijs, 'Voor mij is dit zo'n geweldige baan. Interview met CNN-correspondent Clarissa Ward', in: *M&P* 54 (februari 2023) nr.1, pp. 4-7.

* *Van oorlog ga je houden. De aantrekkingskracht van leven in de frontlinie* verscheen eerder dit jaar bij uitgeverij De Geus.